

МІНСКІЯ ЛЁХІ

Плошча Свабоды. Тэрыторыя, дзе стаяла ратуша

У ліпені 1978 г. на паўночна-заходнім рагу сквера, што на Цэнтральнай плошчы, за высокім шчытавым плотам, якім загарадзілі ўчастак газона, чутны былі скрыгат рыдлёвак і нягучныя галасы. Гэта археолагі Інстытута гісторыі Акадэміі навук БССР рабілі археалагічныя раскопкі.

У 1605—1615 гг. на гэтым месцы быў вымураваны дамініканскі кляштар з касцёлам. З 1926 г. дамініканскі касцёл знаходзіўся пад аховай дзяржавы, у вайну быў значна разбураны, зараз не існуе. Аднак засталіся пад зямлёй яго падмуркі і сутарэнні, якія маюць вялікую цікавасць для гісторыі беларускай архітэктуры і рэстаўрацыі.

У пасляваенны час, калі кляштар існаваў у руінах, пра яго лёхі ведалі, відаць, усе дзеці з Верхняга горада. Многія з іх лазілі туды не раз. Але вось прайсці да канца ніхто не адважваўся. Урадженка Мінска М. В. Аляб'ева, якая пражыла ўсю вайну ў Верхнім горадзе па вуліцы Герцэна, успамінае: «Мне тады чатырнаццаць гадоў было, хадзілі гуляць у жоўты касцёл, што на Кастрычніцкай; ён пасля вайны руінай стаяў. Там з сутарэнняў пад зямлю ішоў ход да бернардынскага касцёла. Бывала, запалім свечкі, спусцімся, пройдзем крыху і назад вяртаемся, баімся».

Апавяданні мінчан пра падземныя хады дазволілі ў пэўнай ступені скарэкціраваць даследаванні. Адкрыць хоць адзін старажытны тунель стала адной з нашых мэт. У першую чаргу

Забудова гістарычнага цэнтра Мінска (XVII–XIX стст.).

мы строга праверылі ўсе звесткі, адкінулі малаверагодныя. Потым па ўсім старым горадзе быў даследаваны пад'ёмны матэрыял, гэта значыць тыя рэшткі матэрыяльнай культуры, што валяюцца на паверхні.

Многія мінчане, ходзячы па старым горадзе, наступаюць на шкельцы, чарапкі, цвікі і не здагадваюцца, што пад нагамі часам сустракаюцца рэшткі даўняй матэрыяльнай культуры. Адзін наш калега, ідучы па вуліцы Старавіленскай і па звычцы археолага ўглядаючыся пад ногі, падняў пацерку XII ст. Адкуль яна? Капалі, відаць, якую-небудзь траншэю пад цеплатрасу ці водаправод без узгаднення з органамі аховы помнікаў, вось і пашкодзілі культурны слой, вывернулі наверх тое, што было ўнізе. Пад'ёмны матэрыял у пэўнай ступені гаворыць аб тым, на што можна спадзявацца археолагам, калі пачаць раскопкі (вядома, у яшчэ непашкоджаным месцы).

Акрамя Цэнтральнай плошчы і плошчы Свабоды, найбольшая верагоднасць раскапаць падземны тунель XVII ст. была ў двух месцах: на пустэчы па вуліцы Інтэрнацыянальнай паміж

кінатэатрам «Перамога» і будынкам Пракуратуры БССР і па вуліцы Бакуніна, 5, у двары былога кляштара бернардынак. Гэта вельмі прыгожы, ціхі і ўтульны ўнутраны дворык. Тут так і патыхае сіваю даўніной. У плане ён — квадратны. З трох бакоў дворны пляц акружаны трохпавярховымі кляштарнымі мурамі, якія зараз выкарыстоўваюцца як жылыя дамы. Чацвёрты, заходні бок двара закрыты бакавым фасадам былога касцёла бернардынак, пабудаванага ў 1642 г. Цяпер тут мінскі праваслаўны кафедральны сабор.

Не выклікала сумнення, што два бернардынскія кляштары павінны былі б злучацца пад вуліцай падземным пераходам. Пасля размовы са старажыламі выявілася, што ў дворыку бернардынак былі два ўваходы пад зямлю. Адзін, што зачыняўся масіўнымі жалезнымі дзвярамі, знаходзіўся пасярэдзіне двара. Аб ім ведаў дворнік (прозвішча Казей). У час вайны, калі гаспадарча-камунальная служба горада амаль не працавала, ён адкапаў дзверы тунеля і адчыніў іх. Туды і скідвалі жыхары смецце і нечыстоты на працягу трох ваенных гадоў. Пасля вайны, калі рабілі рамонт у манастырскіх мурах, гэта месца засыпалі. Узровень паверхні двара за кошт падсыпкі (скідвалі будаўнічае смецце) павысіўся на адзін метр. Аднак і цяпер у цэнтры дворыка, якраз на асфальтавай дарожцы, што перасякае яго па дыяганалі, бачна ўсадка грунту.

Спусціцца ў тунель можна было па цагельных сходах. Падземны калідор вёў на паўночны ўсход, у бок Свіслачы і вуліцы Гандлёвай, быў выкладзены цэглай, даволі прасторны, у рост чалавека.

Другі ўваход у падземны тунель знаходзіўся ў вугле двара ля самай касцельнай вежы. Ён таксама зачыняўся масіўнымі жалезнымі дзвярамі і быў прысыпаны зямлёй. Раскапалі яго дзеці ў пачатку 1950-х гг. Жыхарка Мінска Л. А. Піскунова, якая пражывала тут ад нараджэння ў 1944 г. да 1981 г., расказала пра дзіцячую «экспедыцыю» ў падземелле ў 1953 г. Дваровыя хлопчыкі і дзяўчаткі павязаліся шнурам з-пад бялізны, бы альпіністы, і, запаліўшы ліхтары, спусціліся ў ход ля касцельнай вежы. Уніз вялі цагельныя сходы, скляпенні — цыліндрычныя, вышыня іх каля двух метраў, усё выкладзена чырвонай цэглай.

У тунелі было вельмі холадна, але суха. Спачатку дзеці пайшлі ў бок вуліцы Бакуніна пад кляштар. Аднак, прайшоўшы некалькі дзесяткаў метраў, наткнуліся на пясчаны завал. Пясок прасыпаўся зверху. Далей ісці не адважыліся. Баяліся, каб іх там не заваліла. Вярнуліся да выхада і пайшлі па тунелі, што вёў на паўночны захад у бок Замчышча. Метраў праз 50—70 улева ад гэтага тунеля адыходзіў яшчэ адзін калідор. Следапыты пайшлі проста і, прайшоўшы яшчэ метраў 50 — 60, наткнуліся на чалавечы шкілет. Перапалох быў немалы, павярнулі назад, толькі пяткі блішчэлі. Пра гэтыя прыгоды даведаліся бацькі. Пасля напамінку аб «бязрозавай кашы» і калі жалезныя дзверы былі ізноў зачынены і замкнуты, дзеці перасталі цікавіцца падземнымі хадамі.

У гэты ж час да левага бакавога нефа святыні бернардынак была прыбудавана крытая паперць (там цяпер служачца паніхіды) і зроблена побач мураваная двухметровая агароджа. Уваход у падземны ход, такім чынам, знаходзіцца цяпер у саборы пад падлогай паперці.

Не выклікае сумнення, што тунель ад бернардынак быў пракладзены да касцёла і кляштара баніфратораў, які стаяў унізе пад пагоркам у канцы былой Казьмадзям'янскай вуліцы* (цяпер Дзямяна Беднага), якраз насупраць таго месца, дзе зараз тралейбусна-аўтобусны прыпынак. А вось куды вяло паўднёва-заходняе адгалінаванне тунеля, які бачылі дзеці, сказаць цяжка.

Другая сістэма падземных хадоў XVII ст., вядомая па апытаннях, знаходзіцца ўздоўж вуліцы Інтэрнацыянальнай.

Там, дзе зараз цырульня, гастронам і паўднёвы канец бульвара (адрэзак вуліцы Леніна** паміж плошчай Свадобы і Ленінскім праспектам), у 1673 г. быў вымураваны францысканскі кляштар з касцёлам. Непадалёку ад яго, ля старой Кальварыі, у месцы, дзе ў сярэдзіне XVII ст., як мяркуецца, стаяў яшчэ напайразбураны і закінуты кальвінісцкі збор*** (пабудаваны ў канцы XVI ст.), знаходзіліся касцёл і кляштар бенедыктынак (час пабудовы — другая палова XVII ст.). У XIX ст. царскія ўлады

*Дворык былога кляштара
бернардынак.*

перабудавалі касцёл у царкву (у стылі казённай эклектыкі). Зараз бенедыктынскі архітэктурны комплекс не існуе. У 1960-х гг., пры будаўніцтве ведамасных гаражоў, выпадкова раскапалі невядомы падземны ход. Адзін тунель яго вядзе на ўсход у напрамку былых францысканскага і дамініканскага касцёлаў, другі — па дыяганалі, праз пустэчу, — да кінатэатра «Перамога». Рабочыя, што будавалі гаражы, спушціліся

менавіта ў ход, што вёў пад кінатэатр. Але прайсці не ўдалося. У тунелі тух агонь. Там скапіўся вуглякіслы газ.

Такім чынам, калі давяраць расказам жыхароў і легендам, у XVII ст. усе каталіцкія кляштары і святыні ў Верхнім горадзе былі злучаны паміж сабой падземнымі хадамі. З-за адсутнасці звестак і неабходных даследаванняў цяжка меркаваць, ці ўваходзіў у падземнае кола езуіцкі кафедральны касцёл. Ён пабудаваны пазней, у 1709—1710 гг.

Стварэнне падземных хадоў у XVII ст. у Верхнім горадзе было выклікана, безумоўна, абарончымі задачамі на выпадак аблогі і іншых ваенных дзеянняў. Яшчэ гэта вынікала і з каталіцкага адзінства і ваяўнічага духу контррээфармацыі. Перыпетыі каталіцкай палітыкі і рэлігійнага саперніцтва вымагалі, відаць, не толькі закуліснай дыпламатыі, але і падземных зносін у літаральным сэнсе слова.

Пранікненне ў гістарычную падземную сістэму Мінска і даследаванне яе магло б даць каштоўны, можа, нават нечаканы навуковы матэрыял, пацвердзіла б легенды. Трэба думаць, што тады будзе пастаўлена пытанне аб уключэнні гэтай сістэмы ў

культурны ўжытак рэстаўрыраванага ў будучым Верхняга горада.

* Называлася так таму, што з XIII па XVII ст. тут знаходзіўся Казьмадзям'янскі кляштар.

** Спачатку ўзнікла як Ігуменскі тракт, у XVII — першай палове XIX ст. гэта вуліца — Францысканская; у другой палове XIX — пачатку XX ст.— Губернатарская.

*** Зборамі называлі ў Беларусі мураваныя храмы і малельныя дамы кальвіністаў.

КАМУНІКАТ.ORG